

Наталія Білоус

**Між політикою і повсякденням:
з історії стосунків коронного гетьмана
Станіслава Жолкевського з київським
воєводою Томашем Замоїським
(у світлі листування 1619–1620 рр.)**

У статті на прикладі приватного листування 1619–1620 рр. розглядаються стосунки двох відомих магнатів і політиків Речі Посполитої — великого коронного гетьмана Станіслава Жолкевського з київським воєводою Томашем Замоїським. У додатку друкуються тексти 13 листів, що зберігаються в Головному архіві давніх актів у Варшаві. Документи відображають складну політичну обстановку і тривожні настрої, що панували у правлячих колах напередодні Цецорської битви.

Ключові слова: приватне листування, Цецорська битва 1620 р., козацтво, Річ Посполита, Османська імперія, XVII століття

В статье на примере частной корреспонденции 1619–1620 гг. рассматриваются отношения двух известных магнатов и политиков Речи Посполитой — великого коронного гетмана Станислава Жолкевского с киевским воеводой Томашем Замоиским. В дополнении к статье публикуются тексты 13 писем, оригиналы которых хранятся в Главном архиве древних актов в Варшаве. Документы отображают сложную политическую обстановку и тревожные настроения, которые сложились в правящих кругах накануне Цецорской битвы.

Ключевые слова: частная корреспонденция, Цецорская битва 1620 г., казачество, Речь Посполитая, Османская империя, XVII век.

This article discusses private correspondence and relationship of the two well-known magnates and politicians of the Polish-Lithuanian Commonwealth — great crown hetman Stanislaw Zolkiewski and Kyiv governor Tomasz Zamoycki over 1619–1620. The appendix presents texts of the 13 original letters, which has been preserved in the Main Archive of Ancient Acts in Warsaw. The documents demonstrate the complicated political situation and anxious attitudes in the ruling circles of the Commonwealth on the eve of the Battle of Secora.

Keywords: *private correspondence, Battle of Cecora of 1620, the Cossacks, Polish-Lithuanian Commonwealth, the Ottoman Empire, 17th century.*

До лі відомих польських магнатів і політиків — Станіслава Жолкевського і Томаша Замойського — були тісно пов'язані з Київщиною. Кожен з них близько 10 років у різні часи тримав уряд київського воєводи, мав родинні зв'язки з українськими князями, налагоджені стосунки з місцевою елітою, сформував патронально-клієнтарну систему в Київському воєводстві, впливав на внутрішню і зовнішню політику Речі Посполитої.

Станіслав Жолкевський (гербу Любіч) народився у 1547 р. у с. Туринка на Львівщині у родині польського магната, руського воєводи Станіслава Жолкевського та Софії Липської. Політичну кар'єру розпочав у 1573 р. при дворі впливового магната, канцлера Яна Замойського, завдяки протекції якого в 1588 р. отримав булаву польного коронного гетьмана, а у 1590 р. — уряд львівського каштеляна. У 1603 р. він заснував місто Жовкву — центр своєї резиденції¹. У 1608 р. після смерті князя Василя-Костянтина Острозького очолив уряд київського воєводи. Ставши великим коронним канцлером і великим коронним гетьманом, на початку 1619 р. передав уряд київського воєводи синові свого колишнього протектора — Томашові Замойському. Неодноразово брав участь у військових походах та війнах (московсько-польській, польсько-шведській та польсько-турецькій, димитріадах, молдавських походах). Загинув 7 жовтня 1620 р. у віці 73 років під Могилівцями (під час Цецорської битви), за кілька кілометрів від кордону на Дністрі у Молдавії.

Томаш Замойський (гербу Єліта) народився 1 квітня 1596 р. у Замості. Він був єдиним сином і спадкоємцем великого коронного канцлера Яна Замойського (1542–1605), фундатора Ординації, яка обіймала площу 3830,2 кв. км, знаходилася на пограниччі трьох воєводств — Люблінського, Белзького, Руського. На її території було 149 сіл і 6 міст (Горай, Красьнік, Щчебжешин, Тарногород, Туробін і Замостя). У 9-річному віці втратив батька. Його опікунами надалі були: Єжи Замойський — холмський біскуп, Станіслав Жолкевський — канцлер і польний коронний гетьман, Марек Собеський — люблінський воєвода, Миколай Зебжидовський — великий коронний маршалок і краківський воєвода. Томаш отримав ґрунтовну освіту, навчаючись за кордоном, добре володів кількома іноземними мовами. На початку 1618 р. повернувся на батьківщину і вже в березні взяв участь у

¹ Див. останню працю на цю тему історико-культурологічного характеру: Jagodzinski S. Die Türkenkriege im Spiegel der polnische-litauischen Adelskultur. Kommemoration um Repräsentation bei den Żółkiewski, Sobieski und Radziwiłł // *Studia Jagiellonica Lipsiensia*. Band 13. — Lipsk, 2013. — S. 17–44.

варшавському сеймі, де заприятливився з молодими воєводичами Острозькими — Костянтином і Янушом (у 1620 р. одружився з їхньою сестрою Катериною). На тому ж сеймі він був номінований подільським воєводою. Так, маючи заледве 23 роки, молодий магнат здобув крісло в сенаті. Вже 11 березня 1619 р. отримав привілей на уряд київського воєводи. Переміщення з уряду подільського на уряд київського воєводи вважалося значним кар'єрним зростанням, оскільки йшлося про вище місце в сенаті. А той факт, що київський воєвода був водночас і київським старостою, свідчив про те, що Томаш Замойський ставав володарем південно-східної частини Речі Посполитої — Київщини². Майже 9 років він посідав цей уряд. Під час його врядування відбулися значні зміни в політичному й економічному житті мешканців цього регіону. У 1628 р. став коронним підканцлером, з 1635 р. — великим коронним канцлером. Помер 8 січня 1638 р. у віці 44 років, залишивши трьох дітей, долі яких теж були тісно пов'язані з Київщиною.

Життєвий шлях, військовий і політичний досвід Станіслава Жолкевського неодноразово становили предмет досліджень польських істориків³. Подібно і на його багату епістолярну спадщину звертали увагу чимало вчених і використовували у своїх дослідженнях. Частина листів С. Жолкевського до відомих державних діячів опублікована у тематичних і серійних виданнях⁴. Утім, недостатня увага приділялася листам відомого полководця, адресованих до київського воєводи Томаша Замойського у травні 1619 — серпні 1620 рр., що нині зберігаються в родинному архіві Замойських (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Zamoyskich, sygn. 406, 753). Загалом у цьому фонді зібрано 56 листів членів родини Жолкевських, з них для даної публікації автором відібрано 13 листів коронного гетьмана до київського воєводи, 12 з яких публікуються вперше. Один лист, датований 23 липня 1620 р. (док. 12), — вдруге за оригіналом (AGAD, AZ, sygn. 753, k. 58–60). Перша його публікація була здійснена у 1868 р. з

² Докладніше див.: *Witusik A.A.* Młodość Tomasza Zamoyskiego. O wychowaniu i karierze syna magnackiego w Polsce w pierwszej połowie XVII wieku. — Lublin, 1977.

³ *Kozłowski S.* Stanisław Żółkiewski, kanclerz koronny i hetman (1547–1620). — Kraków, 1904; *Słowiński A.* Hetman Stanisław Żółkiewski. — Warszawa, 1920; *Prochaska A.* Hetman Stanisław Żółkiewski. — Warszawa, 1927; *Besala J.* Wielcy hetmani Rzeczypospolitej. — Warszawa, 1983; *Besala J.* Stanisław Żółkiewski. — Warszawa, 1988; *Podhorodecki L.* Stanisław Żółkiewski. — Warszawa, 1988.

⁴ *Grabowski A., Przedziecki A.* Źródła do dziejów polskich. — Т. 1. — Wilno, 1843; *Listy Stanisława Żółkiewskiego 1584–1620* / Wydał T. Xze L. — Kraków, 1868 (Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego); *Pisma Stanisława Żółkiewskiego kanclerza koronnego i hetmana: z jego popiersiem* / Wyd. A. Bielowski. — Lwów: nakładem Wojciecha Marnieckiego, 1861; *Archiwum Jana Zamoyskiego*. — Т. 1: 1553–1579 / Wyd. W. Sobieski. — Warszawa, 1904; *Archiwum Jana Zamoyskiego*. — Т. 2: 1580–1582 / Wyd. J. Siemiński. — Warszawa, 1909; *Archiwum Jana Zamoyskiego*. — Т. 3: 1582–1584 / Wyd. J. Siemiński. — Warszawa, 1913; *Ojczyzna — honor — męstwo. Wspomnienia i dokumenty*, Warszawa, 1921; *Archiwum Jana Zamoyskiego*. — Т. 4: 1585–1588 / Wyd. K. Lepszy. — Kraków 1948 та ін.

деякими похибками⁵ і добре відома історикам, однак використовувалася переважно перша половина документу, де розкриваються сюжети, пов'язані з висвяченням православної ієрархії в Києві, у той час як друга його половина залишилася поза увагою дослідників.

Якщо кореспонденція Станіслава Жолкевського достатньо відома фахівцям завдяки публікаціям польських істориків, то епістолярна спадщина Томаша Замойського попри те, що спорадично використовується українськими і польськими дослідниками, все ще залишається малодослідженою. Її запровадження до наукового обігу шляхом тематичних підбірок відкриває ширші дослідницькі можливості для всіх істориків, які займаються соціально-політичною історією Наддніпрянщини. Три таких публікації вийшли друком у 2010 р.⁶ Уперше були опубліковані раніше невідомі історикам листи намісника київського воєводи Т. Замойського Павла Пачинського, який, перебуваючи у Києві у 1619–1620 рр., мешкав у замку, був свідком багатьох важливих подій, що відбувалися у місті, зокрема, за участі гетьмана Петра Сагайдачного і козаків. З його листів дізнаємося про стосунки київських міщан з козаками, про кредитування козаків краківським каштеляном кн. Янушем Острозьким, подробиці козацької ради під Замковою горою в Києві на початку серпня 1619 р., коли Сагайдачному присягали 250 осіб старшини, а через тиждень біля ратуші ще близько 700 козаків присягали «на голій шаблі, покладеній на столі, що не мають відбігати від купи, йти всюди, куди піде гетьман...», та багато інших цікавих для істориків фактів. У двох інших статтях публікується листування київських міщан з воєводою Т. Замойським — рідкісні документи, що розкривають патронально-клієнтарні стосунки між ним і міськими урядниками, військові обов'язки київських міщан (зокрема, щодо участі у посполитому рушенні під час Хотинської війни), містять чимало важливих фактів для реконструкції картини життя у місті й регіоні.

Загалом, листування ранньомодерної доби, особливо пов'язане з видатними постатями, — надзвичайно цікаве джерело, що приголомшує багатством різномірної інформації. З огляду на те, що у XVI–XVII ст. листування стало найбільш популярною формою комунікації між людьми і найбільш прийнятною формою для приватних та публічних контактів, тим шляхом,

⁵ Listy Stanisława Żółkiewskiego 1584–1620 / Wydał T. Xże L. — Kraków, 1868. — S. 145–147.

⁶ Білоус Н. Павел Пачинський — київський намісник та вірний слуга воєводи Томаша Замойського (у світлі листування 1619–1626 рр.) // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. Вип. 9. — К., 2010. — С. 241–277; *Її ж.* Київські міщани на службі Речі Посполитої // Україна кризь віки: Збірник наукових праць на пошану академіка НАН України, професора В.А. Смоля. — Київ, 2010. — С. 269–290; *Її ж.* Листування київських міщан з воєводою Томашем Замойським (1619–1628) // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. — Т. CCLX. — Кн. 2: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. — Львів, 2010. — С. 308–337.

яким залагоджували різні справи, воно набуло масового характеру. Нерідко листи ставали основним джерелом інформації, єдиним способом для спілкування на відстані, звідси — така велика їх кількість та інтенсивність листування. Ці джерела за стилем є дуже різнорідними, тому важко піддаються класифікації й елементарним статистичним підрахункам, досі залишаються матеріалом малодоступним і незручним у використанні та інтерпретації. Складно згрупувати цей матеріал з огляду на зміст, оскільки у ті часи загальноприйнятною вважалася думка, що коли траплялася нагода відіслати лист, то треба було оговорити або порушити в ньому всі важливі справи. Тому окремі листи відзначаються значною тематичною строкатістю. З цими проблемами зіткнувся відомий варшавський історик Войтех Тигельський, досліджуючи багату епістолярну спадщину коронного канцлера Яна Замойського. Результатом його плідної 20-річної праці стала книга «Листи — люди — влада. Патронат Яна Замойського у світлі кореспонденції» (Варшава, 2007)⁷. Подібні проблеми виникають і під час дослідження епістолярної спадщини Томаша Замойського.

Основна частина доступної на сьогодні кореспонденції Замойських зберігається в Головному архіві давніх актів у Варшаві у фонді «Архів Замойських». В упорядкованому Терезою Зелінською інвентарі міститься інформація про долю цієї спадщини. Вже у середині XVII ст. родинний архів наражався на небезпеку — в період боротьби поміж потенційними спадкоємцями померлого без нащадків сина Т. Замойського — Яна Собіпана (1627–1665), третього власника ординації. Невідомо, які наслідки мав для родинного архіву перший поділ Речі Посполитої, перехід частини маєностей Замойських до Австро-Угорської імперії. Сліди дбайливого поводження з документами прослідковуються лише від початку XIX ст. Близько 1815 р. у період правління XII ордината Станіслава Костки Замойського (1775–1856) було утворено Бібліотеку Ординації Замойських, виділено т. зв. Архів Звезинецький, де містились господарчі матеріали. У XIX ст. це зібрання упорядковували архівісти Миколай Ствожинський і Юзеф Пшиборовський. Наприкінці XIX ст. над ним працювали відомі польські історики, які виконували функції директорів бібліотеки Ординації Замойських, — Тадеуш Корзон (1839–1918), Людвік Колянковський (1882–1956) і Богдан Городиський (1904–1965) у міжвоєнний період. У важкий для Варшави 1944 рік «Замостіяна» уціліла, але безслідно загинуло цінне джерело — щоденник Т. Замойського.

Матеріали з кореспонденції Т. Замойського містять важливу інформацію з багатьох аспектів функціонування політико-правової системи Речі Посполитої першої половини XVII ст. Вони також є достатньо репрезентативними джерелами для дослідження різних тем, що стосуються соціально-

⁷ *Tygielski W.* Listy — ludzie — władza. Patronat Jana Zamoyskiego w świetle korespondencji. — Warszawa, 2007.

політичної історії та історії повсякдення. Джерела, що нижче публікуються — яскравий тому приклад.

* * *

Перші два листи С. Жолкевського до Т. Замойського за 1619 р. датуються 26 травня (раніші за цей рік не збереглися). Їм передувало активне листування між новим воєводою і київськими міськими урядниками, звідки дізнаємося про низку цікавих фактів. Зокрема про те, що, вступивши на цей уряд, новий очільник запровадив ревізію київського замку. Ще за врядування С. Жолкевського, у 1616–1617 рр., міщани відновлювали і ремонтували замкові укріплення. В тих роботах, крім замкових міщан, активну участь брали і міщани магістратські під керівництвом вїта Федора Ходики (1612–1625). Однак контролювати цей процес і проводити ревізію замкових доходів і видатків тогочасний воєвода не мав можливості (під час свого врядування він тільки двічі зміг відвідати Київ). Усіма справами на замку завідував і тоді, і пізніше, підвоєвода Михайло Мишка-Холоневський, який через зловживання владою в місті вступив у ворожі стосунки з магістратом. Міські урядники, прагнучи здобути прихильність і довіру нового воєводи, відрядили до Замостя вїта Ф. Ходіку. Останній з середини 1618 р. мав зіпсуті стосунки з козаками, які на початку 1619 р. вчинили спробу усунути його з вїтівського уряду. Очевидно, що вїт тоді отримав підтримку з боку воєводи і запевнення в подальшому врядуванні. Після його повернення міські урядники 23 квітня у листі висловили радість з приводу врядування нового воєводи. Що ж стосувалося замкових доходів, міщани повідомляли, що всю необхідну інформацію вони передали коморнику Петровичу⁸.

З 23 квітня походить також лист київського підвоєводи М. Мишки-Холоневського, в якому той писав про отримання від коморника поборового універсалу і вписання його до гродських книг. Далі він «впроваджував» воєводу у «козацьке питання» і повідомляв про те, що на замку зберігаються гроші і сукно, котрі за наказом воєводи від короля мали дістатися козакам. З його слів, козацький полк на чолі з Петром Сагайдачним став під Києвом поблизу Стеблева і мав намір в'їхати до міста. Королівські послы, які прибули з Варшави, були зобов'язані королем вмовити козаків не йти на море, а «спровадитися» на волость. Уже в іншому листі від 21 травня 1619 р. підвоєвода повідомляв про те, що запорожці виправили гетьмана з військом у білгородські поля, а значна частина війська зникла. Натомість інші козаки залишилися на своїх «лежах» на теренах Київщини. Орендар мита Созон Балака, який давав регулярно канцлеру 1200 зол. пол., більше не хотів тримати того мита через небезпеку зі сторони козаків⁹.

⁸ AGAD. AZ, sygn. 337, k. 3. Опубл.: Білоус Н. Листування київських міщан з воєводою Томашем Замойським... — С. 316.

⁹ AGAD. AZ, sygn. 313, cz. 2, k. 135.

Отже, з усього цього видно, яка кількість проблем повстала перед новим воєводою. Варто зауважити, що всі сторони конфліктів — магістрат, замковий уряд, козаки — ждали і чекали на його приїзд до Києва. Кожна з тих сторін сподівалася вирішити існуючі суперечки на свою користь. Утім, як і його попередник, тільки через півроку після номінації Т. Замойський приїхав до Києва¹⁰.

Помічником і радником київського воєводи в багатьох справах став великий коронний гетьман і канцлер С. Жолкевський. Подібно до того, як колись першими його кроками у політиці керував батько Томаша — канцлер Ян Замойський, так і зараз у специфіку публічного життя впроваджував молодого політика С. Жолкевський. У своєму листі від 26 травня 1619 р. він писав до Томаша: «Давати поради Вашій милості, моему милостивому пану мені просто, розповідаю як перейняв адміністрування на київському воєводстві у березні. Оскільки був зайнятий військовою службою, не довелося мені на той час приїхати до Києва, був там з обозу в листопаді» (Див. док. 1). І далі писав про те, що до нього був висланий від небіжчика підскарбія [Яна] Фірлея скарбовий писар, який згідно з інвентарем передав йому замок. Сам інвентар тоді був невеликий — пороху і зброї там було мало, але зараз, за його врядування замкові доходи збільшилися, оскільки за його ініціативою щорічний дохід від замкової корчми — 300 зол. пол. був переданий городничому (100 зол. йому особисто, а 200 зол. — на потреби замку), який відповідав за стан замкових укріплень і звітувався за це перед воєводою. За розпорядженням С. Жолкевського всю зіпсовану гарматну зброю відвезли до Львова і з того відлили одну гармату з гербом воєводи, яку мали повернути до Києва, але за наказом короля її довелося відвезти до Кам'яця, де склалася більш загрозлива військова небезпека. При київському замку було село Демидів, яке також перейшло у власність воєводи, але згодом, ідучи назустріч проханням київського підкоморія [Самійла] Горностая, бажаючи також «мати його собі зобов'язаним», київський воєвода передав йому дозвіл (консенс) на пожиттєве право володіння тим селом. З цього листа також довідуємося, що С. Жолкевський з воєводського уряду жодних доходів не отримував, крім капщизни від київських міщан у сумі 2000 зол. пол., ще 1000 зол. — від мита. Керував збиранням мита від його імені тамтешній бурмистр Созон Балика. Інші доходи, як-от оплати від замкових ремісників, десятину від виловленої риби, він залишив підвоєводі. С. Жолкевський радив Т. Замойському вислати до Києва свого писаря з тим, щоб скласти точний інвентар замку, а самому не поспішати з приїздом. (Незабаром новий воєвода

¹⁰ Подробиці перебування Т. Замойського в Києві описав його біограф Станіслав Журковський: *Żywot Tomasza Zamoyskiego, kanclerza w. kor. Napisał Stanisław Żurkowski / Wyd. A. Batowski. — Lwów, 1860. — S. 39–41. Перевидання: Życie i dzieło Tomasza Zamoyskiego 1594–1638. — Tomaszów Lubelski, 2014. — S. 39–41.*

відрядить до Києва свого вірного слугу Павла Пачинського, який стане його намісником і на певний час перебере на себе функції підвоєводи¹¹.)

Дописувач повідомляв про те, що козаки влаштували в Києві засідання (sedem*) і варто очікувати від «того хлопства» якихось збурень (indignitates). І далі пропонував Т. Замойському після того, як козацьке військо розійдеться, зібрати нараду для вирішення питання щодо часу свого приїзду до Києва. На його думку, варто було б написати листи до впливових у воєводстві людей, а саме — київського підкоморія Стефана Немирича, земського судді Яна Аксака, жигульського старости [Томаша Шимковича Шкленського] з тим, щоб заручитися їхньою підтримкою. С. Жолкевський радив написати також листа козацькому гетьманові: «Ваша милість, напишіть листа і Петру Кунашевичу (інакше звать його Сагайдачним), який є гетьманом запорозьких козаків, і нагадайте йому добрими словами, щоб козаки ласкаво обходилися з київськими міщанами, тим собі міщан зобов'яжеш, на яких не можна дивитись з презирством» (підкреслення наше — Авт.). Таке звернення зайвий раз свідчить про те, що Київ знаходився в орбіті козацьких впливів і запорожці періодично дошкуляли міщанам. Звертає на себе увагу і ставлення воєводи С. Жолкевського (поляка-католика) до киян, зокрема, його поради «ласкаво обходитися» з ними, в чому вбачається різоча відмінність з його попередником на уряді — православним князем В.-К. Острозьким, який демонстрував повну зневагу і презирство по відношенню до міщан, мав складні стосунки з міськими урядниками. За часи свого довгого 49-річного врядування князь В.-К. Острозький не раз чинив спроби щодо обмеження автономії міської громади, а його слуги і намісники в Києві втручалися у внутрішні справи магістрату і не раз грабували городян¹².

Ще одна річ, про яку С. Жолкевський хотів повідомити новому воєводі, стосувалася вакансій. На його думку, дуже важливим було випросити у короля право призначати на них кандидатів: «Є ще одна річ [...] отримав був собі у короля воєводський уряд з тією умовою, що усі вакантні уряди у воєводстві, за моєю участю король мав роздавати, і виходило так, що ані каштелянії, ані іншого уряду (а було достатньо вакансій за мого врядування) не наважувався король роздавати, хіба що за моїм проханням, завдяки чому я користався повагою в місцевих мешканців; усі уряди йшли через мої руки, таким чином відбувалися і сеймики, кандидатів на послы на сейми і

¹¹ Див.: Білоус Н. Павел Пачинський — київський намісник та вірний слуга воєводи Томаша Замойського...

* sedem — від лат. sedes — сидіння, місце перебування

¹² Докладніше див.: Білоус Н. Відносини київської міської громади з воєводою князем В.-К. Острозьким // Наукові записки. — Серія «Історичні науки». — Вип. 13: 36 ст. по мат. конф. «Князь Василь-Костянтин Острозький в історії України та Європи». (Острог, 15–17 жовтня 2008 р.). — Острог, 2008. — С. 258–265.

депутатів на трибунали обирали за моїм поданням, саме тому я передав Демидів небіжчикові Горностаю...»¹³.

Закінчувався цей довгий лист повідомленням про небезпеку, що наближалася з боку Османської імперії («Poganie na nas barzo się gotują»), яка готувалася до війни з Річчю Посполитою¹⁴. Коронний гетьман очікував на гроші, які мали привезти з м. Рава для оплати жалування жовнірам, після чого він збирався вирушити у напрямку Наддніпрянщини («rójde i sam ku Ukrainie»), що мало відбутися наприкінці липня або на початку серпня 1619 р. Підписавши листа, він дописав ще кілька слів, порадивши зав'язати контакт з київським гродським писарем Реховським¹⁵, який вважався «чоловіком добрим і гідним у тому краї». (Згодом він стане клієнтом Т. Замойського). І насамкінець ще додав інформацію: «гроші і сукно, що знаходяться у київському замку, козаки можуть завжди взяти як свої, але як я зрозумів від пана секретаря Бжозовського, який повертався від них, наразі вони не будуть брати більше, ніж їм дадуть. Нехай же то лежить і далі на замку» (Док. 1.). Як видно з наступних кроків Т. Замойського, він охоче прийняв поради свого вчителя.

Після того, як С. Жолкевський пізно ввечері того ж дня запечатав листа і передав пахолку-кур'єру, до нього завітав посланець з довгим листом від молдавського господаря Гаспара Граціані¹⁶ з м. Ясси. У цьому і наступних

¹³ Див.: Додаток, док. 1; *Witusik A.A. Młodość Tomasza Zamoyskiego...* — S. 155–156.

¹⁴ В історіографії утвердилася думка про те, що формальним приводом до початку війни послужила опосередкована допомога польського короля Габсбургам, а саме — диверсія легкої нерегулярної польської кінноти (лісовчиків) у Трансильванію, що змусило Габора Бетлена зняти облогу Відня. Див., наприклад: *Konopczyński W. Dzieje Polski powożytnej.* — Wyd. 4. — Warszawa, 1999. — S. 254–258. Див. також про мирні угоди між Річчю Посполитою та Османською імперією у 1619 р.: *Григор'єва Т.* Мирні угоди між Річчю Посполитою та Османською імперією протягом 1569–1619 рр.: основні положення та фактори взаємин // *Магістеріум.* — Вип. 41: Історичні студії. — К., 2010. — С. 46–50.

¹⁵ Реховський (Rzechowski) Павел походив з дрібної мазовецької шляхти. У 1590-х роках прибув на Волинь, де займався адвокатською практикою. Завдяки протекції київського воєводи кн. В.-К. Острозького у 1597–1598 рр. став київським гродським підписком. У 1609 р. став клієнтом нового воєводи — С. Жолкевського й отримав уряд київського гродського писаря, залишався ним до самої смерті — 1628 р. Двічі обирався послом на сейм (1618, 1620). Див.: *Litwin H. Równi do równych.* Kijowska reprezentacja sejmowa 1569–1648. — Warszawa, 2009. — S. 91–92.

¹⁶ Гаспар Граціані (Gaspar Grazziani), нар. у Далмації прибіл. 1575 р. в італійській католицькій родині. Перебував на службі у декількох європейських державах: був перекладачем англійської дипломатичної місії в Османській імперії, посланцем одночасно тосканського герцога Козімо II Медічі й іспанського віце-короля Неаполя у Порті. Також вів переговори про звільнення християнських моряків, які були захоплені піратами. Мав авантюру вдачу. У 1616 році султан Ахмед I нагородив Граціані званням герцога Паросу і Наксосу. На короткий термін (1619–1620) став господарем Молдавії. Після поразки у Цецорській битві, у жовтні 1620 р. був вбитий молдавськими боярами

листах великий коронний гетьман переповідає київському воєводі важливі політичні новини. Саме в цей час активізувалися дії Речі Посполитої на молдавському напрямі. По тому, як польський король Зигмунт III вирішив піти назустріч молдавському господарю і приєднати його князівство до Речі Посполитої, С. Жолкевський з військом мали вирушити у Молдавію¹⁷.

Г. Граціані став господарем Молдовського князівства у лютому 1619 р., після чого прийняв православ'я і різко змінив політичний курс — в бік союзу з польським королем Зигмунтом III, сподіваючись, очевидно, стати ще й господарем Валахії і Семигородського князівства (Трансильванії) під протекторатом польського короля. Така політика занепокоїла семигородського князя Габора Бетлена, досвідченого політика, який доніс про ці наміри турецькому султану, що в результаті стало однією з причин польсько-турецької війни. Листи, що друкуються нижче (Док. 2–11, 13), відображають напружену військово-політичну ситуацію і тривожну атмосферу, що панували у владних колах Речі Посполитої напередодні Цецорської битви (17 вересня — 7 жовтня 1620 р.).

Напругу у польсько-турецьких стосунках зняло посольство Петра Ожги¹⁸ до Константинополя, в результаті чого 22 травня 1619 р. був підписаний мирний трактат, за умовами якого Речі Посполитій гарантувалася територіальна цілісність, врегульовувалися спірні торгові питання, обмін полонених, підтверджувалися підписані під Бушею умови договору у справі Молдавії, Волощини і Семигородя щодо збереження молдавськими господарями приязних стосунків з Короною. Натомість дуже гостро була окреслена вимога османської сторони щодо стримування козаків від походів у її володіння¹⁹.

(*Demel J. Historia Rumunii. — Wrocław, 1970; История Румынии. / Иоан Аурел Поп, Иоан Болован и др. — Москва, 2005. — С. 314.*)

¹⁷ Докладніше див.: *Грушевський М. Історія України-Руси. — Т. 7. — К., 1995. — С. 436–445; Сас П. Хотинська війна 1621 р. — К., 2011. — С. 11–30.*

¹⁸ Пьотр Ожга (Piotr Ożga), гербу Равіч (пом. 1623) — великий посол в Османській імперії, королівський референдар. Походив з Осси, Равської землі. Навчався у Краківському університеті. З 1595 р. долучився до політичного життя Львівської землі, будучи послом на сейм. У 1599 р. отримав уряд земського львівського судді, у 1613 — теребовельського старости. Відзначався неабиякими дипломатичними здібностями. Від імені коронного гетьмана С. Жолкевського провадив переговори з Іскандер-пашою під Бушею 15–23.IX.1617. Восени 1618 р. був призначений великим послом до нового султана Османа II з метою підписання мирного трактату. Виконавши успішно свою місію, на початку вересня 1619 р. повернувся до Варшави. Докладніше див.: *Kowalska H. Piotr Ożga // Polski Słownik Biograficzny. Т. 24. — С. 686–688.*

¹⁹ *Kołodziejczyk D. Ottoman-Polish diplomatic relations (15th–18th centuries). An annotated edition of 'ahdnames and other documents. — Leiden–Boston–Köln, 2000. — 812 p. — (The Ottoman Empire and its heritage. Politics, society and economy / Ed. by Suraiya Faroqhi and Halil Inalcik; vol. 18). — P. 354–362.*

Про місію великого посла в Османській імперії від Речі Посполитої П. Ожги згадував С. Жолкевський у своєму листі від 26 травня, перепо-відаючи київському воєводі зміст листа молдавського господаря Граціані. Останній нібито бажав, щоб між Річчю Посполитою й Османською імперією збереглися мирні відносини, але сам почувався як поміж молотом і ко-вадлом, причиною чому могло бути порушення умов трактатів між покійним цесарем і турками. С. Жолкевський сумнівався в тому, що Граціані вдасться зберегти мирні стосунки з турками, згадував у цьому контексті П. Ожгу, який своєю чергою вказував С. Жолкевському на те, що молдавський гос-подар чинив йому перешкоди. Але коронний гетьман був переконаний у тому, що Граціані робив то не зі зла, а скоріше помилково. Молдавський господар просив коронного гетьмана вихвалити теперішнього великого ві-зиря [Мехмеда-пашу (Öküz Kara Mehmed Pasza)], нагадувати йому про те, що польський король і його послани не вступили в лігу проти турків, а виступали проти неприятелів Османської імперії, як-от проти трансильванського гос-подаря Міхала²⁰, і зараз хотіли би зберегти добрі стосунки. А у випадку, якщо б османський воєначальник Іскандер-паша разом з татарами виступили б проти них, то Пан Бог і цілий світ заступляться за них. У сумі, резюмував С. Жолкевський, «у листі Граціані не було нічого неправильного (неслуш-ного), однак, це могло сигналізувати про те, що Іскандер-паша використає пана Коханського, який провадив думну Маргету до Мультянської землі, до її сина, якого той наказав затримати як підозрілу особу, а потім це використає у своїх цілях. А загалом, той мав ворожі наміри, і дай Боже, щоб Граціані вдалося їх пригальмувати» (Док. 2).

Згадуваний вище пан Коханський на ім'я Гжегож перебував періодично в Константинополі в 1609–1620 рр. як неформальний посол²¹, був свідком заміни ворожого Речі Посполитій господаря Стефана Томжи на лояльного Г. Граціані²². Після підписання 22 травня мирного трактату в Константи-нополі Іскандер-паша викликав його до себе з Ясс для врегулювання низки спірних питань на польсько-молдавському пограниччі, про що, зокрема, той особисто повідомив С. Жолкевському у листі. Згадував про цей факт також

²⁰ Михайло Хоробрий (рум. Mihai Viteazul), 1558–9.IX.1601 — господар Волощини (1593–1601). Домігся від турецького султана Мурада III призначення господарем Воло-щини. У 1594 р., спираючись на підтримку українських козаків, розпочав війну проти турецької влади на Волощині, Молдавії і Трансильванії. У 1595 р. розгромив турецькі війська в битві під Келугерені. У травні 1600 р. об'єднав Волощину і Молдавію в єдину державу. Був союзником Габсбургів, проводив антитурецьку політику. У вересні 1600 р. у Молдавію ввійшло військо коронного гетьмана Яна Замойського, війська Михайла були розбиті, господарем став Єремій Могила. В лютому 1601 р. втратив владу і в Трансильванії. 9 серпня 1601 р. був убитий під час заволоду місцевих бояр. (История Румынии. — С. 296–306; *Petre Panaitescu. Mihai Viteazul.* — Bukarest, 2002).

²¹ *Historia dyplomacji Polski.* — Т. 2. — Warszawa, 1982. — С. 76.

²² *Majewski R. Cecora. Rok 1620.* — С. 27, прим. 100.

Т. Замойський у листі до біскупа Опалінського²³. У цей час Граціані став відігравати роль посередника у стосунках Речі Посполитої з Османською імперією і татарами. Очевидно, що про ці обставини йшлося у вище зазначеному листі С. Жолкевського. На жаль, залишаються невідомими загадкові особи — «думна Маргета» (чи Маргарита?) та її син, яких Коханський супроводжував до Валахії.

13 липня 1619 р. С. Жолкевський з родинного маєтку повідомляв київському воєводі про те, що нещодавно, коли був у Яворові, то дізнався, що Граціані намовив польського короля створити комісію, яка мала зберегти мир і запобігти початку війни з Османською імперією. Задля цього молдавський господар мав зустрітися і домовитися з Іскандер-пашою в Тягині*, а потім повідомити С. Жолкевському про результати цієї зустрічі. Але, схоже, що сам С. Жолкевський не вірив у результативність цих перемовин і готувався до війни, збирався виїжджати у напрямку Берлінців, де вже стояв з обозом польний коронний гетьман Станіслав Конєцпольський, і далі вирушати на Золочів і Тернопіль. По тому переповідав Т. Замойському інформацію від С. Конєцпольського про те, що турецький воєначальник накопичував військові сили, які прибували до нього морським шляхом, а запорожці вирушили у морський похід, який очолив якийсь козак на ім'я Чезіга, через що «буде поганству прикро». З одного боку, С. Жолкевський радів цій новині, але, з іншого, був занепокоєний, оскільки це порушувало умови мирного договору з османами про заборону морських козацьких походів, що могло спровокувати початок війни, тому варто було готуватися до неї. На той час він уже розіслав універсали до повітових жовнірів, які повинні були стати до обозу. Насамкінець повідомляв про те, що йому нічого невідомо про королевича, який поїхав навідатися до свого дядька у Нису, де був і його власний син Ян, котрий теж не розкривав батькові ніяких подробиць у листах (Док. 3).

21 серпня 1619 р., будучи в Барі, С. Жолкевський писав, що Г. Граціані вже в черговий раз робив усе, щоб зберегти мир з «поганами», тобто османами („...Gratian, hospodar wołoski, pilnie czynił około pokoju staranie, tak i teraz nie ustawa w tym starać się aby nas z tymi Pogany mógł uspokoić...»). Останній неодноразово писав Жолкевському про те, що Іскандер-паша вкотре збирається приїхати до Тягині для зустрічі з ним. Коронний гетьман повідомляв про невдачі в Константинополі польського посла Героніма Отвіновського²⁴, який ніяк не міг виїхати звідти і не знав дати свого від'їзду.

²³ Там само. — С. 28, прим. 109.

* Тягиня (суч. м. Бендери) — місто у Придністров'ї, порт на р. Дністр.

²⁴ Геронім Отвіновський (Hieronim Otwinowski, 1571–1621) — королівський секретар і дипломат, походив з дрібної шляхетської родини з Сондецького повіту. Працював писарем у приватній канцелярії Яна Замойського, брав участь у молдавському поході проти татар у 1595 р. У 1601–1611 рр. працював у канцелярії молдавського господаря Єремія Могили, далі — у коронній канцелярії. 25.XI.1619 р. очолив посольство до

Далі просив Т. Замойського якомога швидше виїхати з дому й очікував на швидкий приїзд польного гетьмана С. Конєцпольського, сандомирського старости [Станіслава Любомирського] та інших панів, які мали зібратися на військову нараду (консиліум) для вирішення подальшої долі Речі Посполитої. Наприкінці листа додав, що намагається «привести в порядок» козаків, дії яких перешкоджали підтримувати мирні стосунки з турками (Док. 4).

На початку осені 1619 р. у Речі Посполитій загострилась «козацька проблема». Для її вирішення київський воєвода Т. Замойський у вересні прибув з 1500-м військом до гетьманського обозу під м-ко Паволоч. За кілька миль зупинилося козацьке військо на чолі з П. Сагайдачним. Переговори велися через посланців, яких козаки час від часу висилали до гетьмана. Серед королівських комісарів, до яких належали канцлер і гетьман коронний С. Жолкевський, руський воєвода Ян Данилович, польний гетьман С. Конєцпольський, староста кам'янецький Валентий Олександр Калиновський, відзначався Т. Замойський, який зі слів його біографа С. Журковського, «zmiękczał Kozaków ludzkością i chlebem»²⁵, вмів знаходити порозуміння з козаками (що, зрештою, засвідчує листування між ним і козацькими полковниками). Умови угоди, підписаної 8 жовтня над р. Роставиця, були дещо вигіднішими для козаків, аніж попередньої Ольшаницької: козацький реєстр дозволили збільшити з 1000 до 3000 осіб, їм мали виплачувати жалування (жолд) 40 тисяч злотих, натомість зобов'язали спалити всі човни, що служили для морських походів, заборонили «ходити» на Чорне море. Після збільшення козацького реєстру перед можновладцями повстала інша проблема — стримання сваволі й активності козаків, що простежується і в листах С. Жолкевського. З-під Паволочі Т. Замойський поїхав до Києва, де відбувся його урочистий в'їзд на уряд. Через три тижні воєвода зі своїм двором від'їхав до Замостя²⁶.

султана Османа II, діставшись до Стамбула 20.III.1620 р. із завданням запобігти вторгненню османів у Річ Посполиту. Численні приниження, яких він зазнав, а також зібрана ним інформація переконали його в тому, що війна неминуча, про що повідомив С. Жолкевському, впливаючи тим самим на рішення полководця щодо організації трагічного походу в Молдавію (*Żelewski R. Otwinowski (Otfinowski) Hieronim (Jarosz), h. Gryf // Polski Słownik Biograficzny. — Т. XXIV/I. — Warszawa, 1979. — S. 646–648; Baranowski B. Znajomość Wschodu w dawnej Polsce do XVIII wieku. — Łódź, 1950. — S. 59–72; Wielka Historia Polski. — Kraków, 2001. — Т. 2. — S. 244.*

²⁵ *Żywot Tomasza Zamoyskiego, kanclerza w. kor. Napisał Stanisław Żurkowski / Wydał A. Batowski. — Lwów, 1860. — S. 40; Transakcja z Kozakami zaporoskimi roku 1619 uczyniona // BAN we Lwowie. F. Ossolińskich, rkps 175/III, k. 65; Witusik A.A. Młodość Tomasza Zamoyskiego... — S. 162–163.*

²⁶ *Подорожці цієї події описані біографом С. Журковським, див. у: Żywot Tomasza Zamoyskiego ... — S. 40; Rulikowski E. Kijów // Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Wydany pod red. F. Sulimirskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. — Т. IV. — Warszawa, 1883. — S. 82.*

5 листопада з Бару С. Жолкевський написав Т. Замойському коротенького листа, повідомляючи, що пересилає йому два листи: перший від короля (на прохання регента малої королівської канцелярії ксьондза Пьотра Гембіцького) з тим, щоб київський воєвода якнайскоріше дав на нього відповідь; другий від семигородського воєводи Габора Бетлена, від якого «слід було очікувати великих неприємностей» (Док. 5).

4 лютого 1620 р. С. Жолкевський відписував Замойському зі Львова, відповідаючи на його прохання вирішити якісь справи з краківським воєводою [Миколаєм Зебжидовським]. Дописувач повідомляв, що на його прохання написав листа краківському воєводі, але той не відповів, причиною тому була його важка хвороба. Про цю новину йому повідомив пан Орачевський, який бачив, як на католицьке свято Божого Тіла воєвода втратив свідомість і впав під лаву в костелі (17 червня він помер). Далі просив Т. Замойського з розумінням поставитися до цього і витлумачити йому суть якоїсь домовленості, яка була досягнута між ними раніше (Док. 6).

Як відомо, М. Зебжидовський був опікуном Т. Замойського, тому клопотання стосувалися родинних справ, а саме — повернення сум, розтрачених ним під час опікунства, про що дізнаємося також з листа дружини коронного гетьмана — Регіні Жолкевської, яка просила київського воєводу забути про ці розтрати і не «знеславлювати дім» її родича, а запросити його краще на весілля²⁷. У цей час Т. Замойський збирався одружуватися з сестрою краківського каштеляна Януша Острозького — Катериною, дочкою колишнього волинського воєводи Олександра і Анни Острозьких, онучкою київського воєводи, князя Василя-Костянтина Острозького (1559–1608), найвпливовішого магната на українських землях. Отже могло йтися також і про запрошення на весілля, яке відбулося в Ярославі 1 березня 1620 р. Посаг його дружини складав 11 міст і 203 села. Завдяки цьому шлюбу зміцнилося становище Т. Замойського в державі і значно збільшилися маєтності на українських землях.

Будучи в дому на початку червня 1620 р., С. Жолкевський отримав відомості з Константинополя від посла Отвіновського про наростаючу небезпеку для Речі Посполитої з боку Османської імперії, спричинену морськими походами запорожців: взимку до Криму, в березні, квітні і травні — безпосередньо до володінь османів²⁸. 7 червня він про це повідомляв Т. Замойському. Усі подробиці коронний гетьман передав через посланця белзького воєводи [Рафала Лещинського], якого просив показати цього листа також київському воєводі. Від коронного стражника [Яна Одживольського] надійшла відомість про те, що татарських військ повно у Молдавії, а кримський хан уже вийшов з Криму і слід на нього чекати на Покутському шляху. Сам коронний гетьман зосереджував військо під Галичем, куди

²⁷ Prochaska A. Hetman Stanisław Żółkiewski. — S. 288.

²⁸ Majewski R. Cecora. Rok 1620. — S. 46–47.

наказав поспішити усім ротам, отримав повідомлення від короля про те, що незабаром туди прибудуть також ірландські та угорські піхотинці (Док. 7.).

Незабаром, 17 червня, С. Жолкевський знову відписав з родинного маєтку. Перед тим він отримав від кур'єрів Т. Замойського листа і не забарився з відповіддю. Розповідав про значне скупчення татар у Валахії, які очікували на прибуття свого царя (татарського хана Джанібєка-Гірея), а також у черговий раз попереджав про небезпеку для Речі Посполитої, що насувалася з боку Османської імперії. Джерелом інформації для нього стали листи королівського гінця з Константинополя, адресовані турецькому цісарю, котрі показав йому пан Поляновський. С. Жолкевський писав, що Іскандер-паша разом з турецьким і татарським військами підійшли під самий польський кордон, і якби не готовність Речі Посполитої до відсічі ворожих військ, то, напевно, не зупинились би на Рашкові*. Було також і калга-султан²⁹ домовився з Іскандер-пашою про спільні військові дії, але козаки зруйнували їх плани. Коронний гетьман вкотре нагадував, що наказав скупитись війську під Галичем. У Молдавії зосередилося багато татар, які рушили Покутським шляхом. Туди вже поїхав польний гетьман С. Конєцьпольський. У тому ж напрямі він сам збирався вирушати, очікував тільки на прибуття піхоти і гроші для жовнірів від коронного підскарбія.

Підписавши цього листа, С. Жолкевський додав ще дві такі новини: 1) про перемогу силами імператора Священної Римської імперії Фердинанда II курфюрста Пфальца і короля Чехії Фридриха V, який очолював чеських повстанців у Тридцятилітній війні; 2) в Угорщині Г. Бетлен мобілізує воїнів, півроку тримав в облозі Мукачів, але вже звільнив його, про що особисто йому повідомив комендант (капітан) тамтешнього замку Йоган Фернессі³⁰ (Док. 8).

Через два дні С. Жолкевський відписав коротенького листа Т. Замойському вже з Кам'янки, куди до нього завітав посланець київського воєводи — пан Домарацький. Це було саме у той час, коли до нього ледве не щодня надходили новини про військову небезпеку, що насувалася на Річ Посполиту. Повідомляв з подивом, що дуже швидко — за 18 днів — отримав листа з Константинополя від посла Отвіновського, який написав йому 30 травня і запевняв у тому, що вже немає жодної надії на збереження миру з османами, які збиралися за допомогою татарського хана та Іскандера-паші

* Рашків — містечко Брацлавського воєводства; нині — село, центр Рашківської сільради Кам'яньського району Республіки Молдова.

²⁹ Калга-султан — перша посадова особа після хана в ієрархії Кримського ханства, був також головнокомандувачем армією (якщо хан особисто не відправлявся на війну).

³⁰ Йоган Фернессі (угор. Fornos János, італ. Fernesi Joannes) — комендант (капітан) Мукачівського замку у період 1618–1624 та 1648–1654 рр. Див.: Munkács város. UJ Monografiája. T. II. / Eredeti K. Nyomán irta Tivadar Lehoczky. — Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár, 1998. — S. 147. Висловлюємо вдячність співробітниці музею Мукачівського замку «Паланок» З.Ф. Карповій за надання цієї інформації.

завойовувати коронні землі, а наступного року сам цісар напевно збирався йти війною. Усі подробиці мав розповісти при зустрічі в Замості пан Домарацький (Док. 9).

Незабаром, 21 червня, коронний гетьман відправив з Жовкви і другого посланця київського воєводи з повідомленням про те, що вдалося піймати в Ярошеві шпигуна сербського походження, якого після допиту стратили у Берлінцях. Виявилося, що він мав брата у Барі, сам був потурнак (тобто зрікся батьківської віри і прийняв іслам). Шпигун отримав завдання від Іскандера-паші зібрати відомості про коронні війська, довідатися про стан замкових укріплень у містах і їх готовність до війни. Посол Отвіновський у своєму листі відкинув останні надії на мирне врегулювання ситуації і написав, щоб поляки вже і не думали про мир, що вказувало на те, що турки об'єдналися з іншими ворогами (Док. 10).

У цій же серії документів зберігся один не датований короткий лист С. Жолкевського, де він повідомляє Т. Замойському, що очікує на зустріч з ним, а також з серадзьким воєводою [Станіславом Биковським], просить вислати до нього провідника. Розповідає про те, що має старого коня, а також про жарти белзького воєводи [Рафала Лещинського] з паном [Ярославом] Олещницьким (Док. 11).

В липні 1620 р. знову актуалізувалося «козацьке питання». Цього разу приводом для занепокоєння коронного гетьмана стало таємне висвячення в Києві православної ієрархії під «покровом козацької шаблі». Відновлення ерусалимським патріархом Феофаном православної церковної ієрархії Київської митрополії на пряму вдарило по інтересах польського короля. З точки зору С. Жолкевського та інших державних діячів, це виглядало тим більше підступним в умовах тотальної військової небезпеки, в якій опинилась Річ Посполита влітку 1620 р. На їх думку, грецьке духовенство повсюдно сіяло ворожі антипольські настрої, а козацтво йому в цьому допомагало.

Так, 23 липня в листі до Т. Замойського коронний гетьман писав з приводу свого занепокоєння «практиками, що походили зі сторони Москви», підозрював, що в Києві відбувається щось таємне (*że się tam co secretè dzieje*), оскільки тривале перебування в місті патріарха Феофана не може не викликати підозру. На його думку, патріарх вирушив з Константинополя до Москви, а звідти до Києва з тим, щоб «бунтувати (підбурювати) Москву проти Корони, про що може свідчити і той факт, що він їхав не звичним шляхом, яким пересувались зазвичай патріархи, а поїхав через Орду». С. Жолкевський рекомендував київському воєводі написати своїм слугам, аби вони не втрачали пильність у Києві, і в разі можливої небезпеки варто було б письмово попередити про це короля. Далі резюмував: «що стосується того патріарха, шкода його вільно пропускати. Було б добре, коли б він сам схотів прибути до Львова і тоді був би добрий спосіб для його затримання. Достатньо поінформувати пана Пачановського і дав йому чистий універсал, щоб пильнували того патріарха і робили це таким чином, щоб він не

потракував це хибно. Боюся, щоб згідно з універсалом Сагайдачного, козаки не захотіли провадити його до Трахтемирова, бо тоді важко буде його затримати. Тим більше, ваша милість сам бачиш, як вкрай важливо пильнувати ситуацію, щоб з того не виросло більшого галасу і чвар поміж козаками». Як відомо, побоювання коронного гетьмана справдилися: після висвячення ієрархів козакам вдалося майже безперешкодно супроводити патріарха до молдавського кордону³¹.

Нижче С. Жолкевський згадує про успішний похід козаків на чолі з Сагайдачним на Перекоп, що сталося наприкінці червня: «Що стосується самих козаків, особливо тих, яких минулого року було виписано з війська, “побунтували” вони і Сагайдачного, в той час як він з кількатисячним військом ходив під Перекоп, де йому пощастило і він дістав кількесот в’язнів-татар». Після завершення цього походу запорозькі козаки вирішили піти у новий морський похід. Однак козацький гетьман відмовився приєднатися до них, за що ледве не поплатився життям. Протидія Сагайдачного та його лояльність щодо королівської влади викликали обурення козаків і зрештою призвели до скинення з гетьманства. Запорожці обрали нового ватажка — повну протилежність Сагайдачному — Яцька Бородавку, свавільну некеровану натуру, що підкреслював сам коронний гетьман: «Щодо старшинського уряду — деградували: на його місце Яцька Неродовича Бородавку, найнецнотливішого поміж ними і найбунтовнішого обрали, який пообіцяв їм, що з ними не тільки на море, а й до Пекла, якщо схочуть, готовий іти. Мають вже до 200 готових човнів за Порогами і збираються йти на море. Не бачу жодного способу, щоб їх зупинити»*. Далі писав, що згідно з умовами Роставицької угоди, надіслав козакам гроші через коронного підскарбія, і готовий буде їм передати, якщо вони дотримуються всіх умов, перерахованих у комісарському акті. «Але навіть якщо вони й отримують ці гроші, важко буде відмовити їх від того походу», — резюмував коронний гетьман, реально оцінюючи дії і наміри козаків. (Як відомо, ці кошти тоді до запорожців не дійшли.) Напевно, він розраховував на військову підтримку Сагайдачного у майбутніх баталіях, зокрема, війні, що наближалася. Втім, тверезий погляд на ситуацію і стан справ породжували у нього сумніви щодо цього, особливо відомості про незначну військову міць козацького полководця на той час: «Про таку велику кількість війська, яку згадує Сагайдачний у своєму універсалі, не знаю».

Далі коронний гетьман переповідав новини про татар: «затягнув був на нас кримський цар орду Іштерек-бея, яка з Великих Ногаїв шість років тому через Волгу нижче Астрахані прийшла, кочувала в той час над Фаленським

³¹ Докладніше див.: *Suwara F. Przyczyny i skutki klęski cecorskiej 1620 r.* — Kraków, 1930. — S. 76–81; *Грушевський М.* Історія України-Руси. — Т. 7. — С. 432–437; *Сас П.* Чесний рицар Петро Конашевич-Сагайдачний. — К., 2012. — С. 255–265.

* Цей сюжет добре відомий як у польській, так і українській історіографії.

(тобто Каспійським) морем, на Мадярських полях і вже зараз переправилася на іншу сторону Дону. Посварився той Іштерек-бей з царем і повернувся назад за Дон до Волги на тамтешні пустелі. Маю про це дві відомості від козаків, але вони не завжди правдиві новини оповідають». Як виявилось, С. Жолкевський даремно сумнівався щодо «правдивості» козацьких новин. Ногайці під час першої і другої «смуту» у Москві скористались з послаблення Московської держави і здійснювали грабіжницькі напади на її окраїни, підтримали польську інтервенцію, нав'язали контакт з польським королем Зигмунтом III. Близько півтора року (1615–1616) улуси бея Нурадїна та їх підданих мурз кочували у Передкавказзі, але потім повернулися на східний берег Волги. У 1616 р. правитель орди перебував у ворожих стосунках з московським царем, а ногайці здійснили напад на землі Московської держави. Але наприкінці того ж року намітився остаточний розкол і розпад Ногайської орди на три частини. Під владою Іштерек-бея залишилася найслабша і менш залюднена частина Великої Ногайської орди, і вже в жовтні 1616 р. він заприсягнув на вірність московському цареві. Навесні 1619 р. помер Іштерек-бей, і Ногайську орду охопили нові міжусобиці. Кримський хан Джанібек-Гірей підтримав кандидатуру Кара Кель-Мухаммеда³². Як бачимо, у повідомленнях козаків порушена хіба що хронологія подій: Іштерек-бей повернувся до Волги у 1617 р., а на час їх повідомлень минуло вже більше року, як він помер. Згодом, у 1620 р. кілька тисяч ногайських татар разом з кримськими будуть битися з коронним військом під Цецорою.

Насамкінець С. Жолкевський знову згадав про свого постійного інформатора — пана Г. Коханського, спеціально делегованого до Іскандера-паші у травні. Цей посланець повернувся нібито з «дуже хорошими і лагідними словами відправлений», стверджував, що хоча до паші сходяться війська, він зовсім не думає про ворожнечу, одначе застерігає щодо татарського хана, який з великим військом готується напасти на землі Речі Посполитої одразу по закінченню байрану. Як видається, Коханський *volens nolens* міг іноді відігравати своєрідну роль дезінформатора, тобто постачати коронному гетьману не завжди об'єктивну інформацію часом з ненадійних джерел або новини сумнівного змісту. Надійшли відомості і від барського підстарости про те, що тиждень тому кілька десятків татар або скоріше волохів-розбійників, напали і багато люду і худоби побили, а потім відійшли за Дністр, а також про те, що посол Отвіновський мав повертатися з чаушем, але ця інформація не виглядала певною (Док. 12).

В універсалі, написаному 2 серпня 1620 р. у Жовкві, коронний гетьман визначив Кам'янець як збірний пункт для всіх військових, готових вирушити на війну проти османів. Це ж підтверджує його останній лист, що публікується, написаний у Жовкві 4 серпня перед виїздом з дому. З його слів,

³² Докладніше див.: *Трепавлов В.В.* История Ногайской Орды. — М., 2002. — С. 394–406.

війна з турками була вже на порозі (z Turki wojna odkryta). Починати військові дії мала татарська орда, татарський хан (цар) вислав для цього султана-калгу, і вже можна було на нього очікувати. Іскандер-паша переправився через Дністер, шукаючи привід для захоплення Кам'янця. На думку С. Жолкевського, вороги мали сконцентруватися саме біля цього міста, куди він збирався вирушати з військом (Док. 13). Про свій намір вирушати далі — до Молдавії полководець у той час не розголошував навіть найближчому оточенню, до якого належав і Т. Замойський³³.

10 серпня С. Конецпольський і князь С. Корецький прибули в Кам'янець. Через три дні військо вирушило до Буші і стало там табором під молдавським кордоном. 23 серпня посли турецького султана приїхали до Ясс з метою заарештувати Г. Граціані і забрати його в Стамбул, але кмітливий Граціані ув'язнив османських послів і з 2-тисячним військом виїхав з Ясс у напрямку Хотина під польський захист. С. Жолкевський наказав стати йому з військом до обозу під Лозову, куди той прибув 8 вересня, однак замість обіцяних 2 тис., він привів тільки 600 вояків (решта покинула його військо).

Вирішальна битва відбулася під Цецорою 17–20 вересня, сутички тривали до 7 жовтня 1620 р. Усього великому коронному гетьману вдалося залучити трохи більше 10 тис. військових, тоді як сили противника в кілька разів переважали. Стратегічні плани С. Жолкевського щодо проведення «зачіпної війни» з Османською імперією на території Молдавії в кінцевому підсумку виявилися фатальними, а коронне військо зазнало нищівної поразки. Цецорська битва обернулася страшною катастрофою для Речі Посполитої: загибель головного полководця, втрата війська та артилерії, поневолення особового складу, спустошливі татарські напади на українські землі, подальша військова загроза з боку Османської імперії, ускладнення зовнішньополітичного становища держави.

Отже, «молдавська авантюра» 1620 р. дорого коштувала Речі Посполитій. Її причини і наслідки докладно висвітлювалися у спеціальних дослідженнях³⁴. Однією з причин поразки, на думку М.С. Грушевського, була «короткозора політика» С. Жолкевського по відношенню до козацтва, жертвою якої зрештою він сам став³⁵. Однак, як видається, не можна закидати

³³ *Majewski R. Cecora. Rok 1620.* — S. 70.

³⁴ *Suwara F. Przyczyny i skutki klęski cecorskiej...; Majewski R. Cecora. Rok 1620...; востаннє підсумував П.М. Сас: Хотинська війна 1621 р.* — С. 11–18.

³⁵ «...в сій козацькій справі шеф польських воєнних сил і з тим — номінальний зверхник козацтва ніколи не вмів відповідно знайти ся. Кривава різня солоницька, повна безоглядного звірства і підступу, лягла між ним і козаччиною непрохідною прірвою на всі пізніші часи. Козаки не вірили Жолкевському, як се він сам признавав, для нього вони зіставали ся «роззвіреним хлопством», «наволочю», розбійниками (lotrostwo — улюблений його вираз про козаків). Він уважав одним розв'язаннем козацької справи нищити їх, рубати, топити в потоках крові, як писав воеводі Граціану». Див.: *Грушевський М. Історія України-Руси.* — Т. 7. — С. 439–440.

С. Жолкевському зволікання з затагненням запорожців на воєнну службу у зв'язку з останнім молдавським походом³⁶, оскільки від самого початку він сам особисто і не розглядав козацьке військо на чолі з Я. Бородавкою (який замінив лояльного королівській владі П. Сагайдачного) як потенційних вояків на стороні Речі Посполитої і не збирався залучати їх до цього походу. Коронний гетьман, подібно як і інші польські магнати, небезпідставно побоювався козацької сваволі й анархії, здатності козаків до грабунків і готовності зчинити бунт у польському таборі³⁷. Таким чином, поразка коронного війська під Цецорою була неминучою: далися взнаки як прорахунки у зовнішній політиці, так і стратегічні прорахунки щодо блискавичної війни, недостатня кількість військових і реальні вади у бойовій підготовці коронного війська, занижування боєздатності і недооцінка сил противника, дезінформація, що поширювалася від турецької сторони за допомогою посланців (кур'єрів). Листи, що нижче публікуються, підтверджують ці висновки й висвітлюють маловідомі факти з історії політичного та повсякденного життя двох державних діячів, які залишили помітний слід в історії України.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

26.V.1619. — Kamionka.

Jaśnie Wielmożny Mciwy Panie Wojewodo
Kijowski, mój wielce Mściwy Panie i Szwagrze

Dawać radę wm memu Mciwemu Panu czuję się żem prostak, ale jakom się zachował, gdym przyjął administratią na się województwa kijowskiego, oznajmuję wm.

Dać mi raczył JeKrMc województwo kijowskie im Martio, żem był zabawiony służbą Rzeczypospolitej, nie przyszło mi wjachać tam asz z oboza, in Novembre. Był zesłany od nieboszczyka pana podskarbiego [Jana] Firleja pisarz skarbowy, który według inwentarza oddał mi zamek, była tam i wioska na ten czas, zowią ją Dymidów, którą tesz był objął, ale potym użyty proźbami nieboszczyka pana [Samuela] Hornostaja, podkomorzego kijowskiego, chcąc go tesz sobie obligatum mieć w tamtym kraju, zjednałem mu consensus na dożywocie jemu i małżonce jego, cedowałem mu tej wioski. Przepis inwentarza tego, jakom ja odebrał, jest przy mnie oryginalny s pieczęcią skarbową i podpisem pisarza skarbowego, ma byđz copia tego przy panu [Michału] Chołoniewskim, który był

³⁶ *Сас П.* Хотинська війна 1621 р. — С. 18, 28–30.

³⁷ *Suwara F.* Przyczyny i skutki klęski cecorskiej... — S. 83–84.

za mnie podwojewodzym. Lecz tesz niewielki tam inwentarz. Strzelby, prochów potrosze tam jest. Ale teras ma tego bydź więcej, bo jest trzysta złotych dochodu z karczmy, która była kiedyś zamkowa. Uproszywali sobie to ten, to ów te 300 zł. Ja zostawszy wojewodą, uprosiłem u J.Kr.M., żeby co J.Kr.M. obrócił na horodniczego, iżby horodniczy brał z tego zł. 100, a zł. 200 aby obracał na oprawę strzelby, armaty, na przyczynienie prochów, i powinien z tego horodniczy czynić liczbę i ukazać // [27] przed wojewodą albo jego namiesnikiem, jako te zł. 200 na każdy rok obrócił. Jam zaniembał słuchać go liczby, ale wm każ go wysłuchać, na co te pieniądze obrócił. Było tam coś spiże potłuczonej, co się działka popadały, kazałem ję był do Lwowa przywieść i działo ulać, myśląc go do Kijowa odesłać, ale J.Kr.M. ustnie i przez list, który chowam, kazał mi to działo do Kamieńca dać, com uczynił i mam kwit pana starosty kamienieckiego, że to działo wziął. Jakosz jest to działo w Kamieńcu z herbem moim. Insza strzelba ma tam bydź we wszystkim cała, jako mi jest wedle inwentarza oddana. Prowentów jam tam inszych nie brał i nie miał, oprócz s kapczyzny od mieszczan kijowskich zł. 2000, a zł. 1000 z ceł, a potymem był jeszcze zł. 200 nad co wyciągnął. Administrował te cła ode mnie burmistrz tameczny kijowski Sizon Bałyka.

Są tam pewne ulice, co na nich mieszkają rzemieśnicy wszelakiego rozmaitego rzemiosła, którzy zamkowi powinni posłuszeństwo, dają tesz jakieś popłatki niewielkie, alem ja co był dał podwojewodzem³⁸, i jako i dziesięczny z ryb i inszych rzeczy służyło, to za mojego dzierzenia na wychowanie podwojewodzego, jakosz może się wychować nie wiele przyczyniwszy, bo ile ryb bywa ich okrutnie siła, że ich nie przeje. Rozumiałbym tedy żebyś i wm raczył się porozumieć z Jmcią panem podskarbiszby przy wm sługach, których tam wm posyłać raczysz, posłał // [28] swego pisarza, żeby wedle inwentarza oddano także porządnie wszystko, jako się było za mnie uczyniło. Iusz tam i gotowych pieniędzy zastanie cokolwiek u Syzona Bałyki, bo te co s kapczyzny nie przychodzą asz na S. Siemion. Wm samemu wątpię żeby tam przyszio jachać, asz da Pan Bóg, z obozu, jakom i ja uczynił, bo choćbyś wm teras chciał jachać, nie życzyłbym tego.

Kozacy uczynili tam sobie sedem, przyszłoby się od tego chłopstwa napotykać indignitates. Kiedy się będzie wojsko roschodziło, w ten czas wm consilium capies o czasie wjazdu swego i zaczęcia jurydiki, gdysz co in potestate wm złożyć ten czas kiedy wm zechcesz. Rozumiałbym teraz i to rzecz potrzebną, żebyś wm raczył pisać listy do niektórych tam osób, a mianowicie do p. Stephana Niemierzycza, podkomorzego, do p. pana [Jana] Axaka, sędziego ziemskiego, do p. starosty żegwulskiego³⁹, ludzie to są zawołani w tamtym kraju, żeby adresent

³⁸ Michał Olechnowcz Myszk-Chołoniewski, podwojewodzi kijowski (10.III.1609–1620) // AGAD, AZ, sygn. 313, k. 5–9; sygn. 337, k. 11–14; *Litwin H.* Napływ szlachty polskiej na Ukrainę 1569–1648. — Warszawa, 2000. — S. 211.

³⁹ Tomasz Szymkowicz Szkleński (Szkliński), starosta żygwulski (1614–1623) // *Urzednicy inflancy XVI–XVIII wieku. Spisy / Oprac. K. Mikulski i A. Rachuba.* — Kórnik, 1994. — S. 204, nr 2203.

sługom wm w czymby potrzeba było etc. Rozumiałbym, żebyś wm raczył pisać i do Piotra Kunaszewica (alias zowią go Shajdacznym), który jest hetmanem Kozaków Zaporoskich, dawszy dobre słowa napomnieć, żeby się obchodzili łaskawie z mieszczany kijowskimi: tem sobie wm mieszczany obowiąziesz, którzy non sunt contemnendi.

Jest jeszcze jedna rzecz, ale podobno nie tego czasu. Otrzymałem to był sobie u KroJeMci województwo kijowskie, przyjmując // [29] ze wszystkim urzędy, któreby vacowały, za moją intercisją miał JeKrMc rozdawać i działo się to, że ani casztellaniej, ani żadnego urzędu (a vacowało ich siła za mego województwa) nie raczył JeKrMśc dawać chyba za moją proźbą, czym ad struxeram mihi auctoritatem u obywatelów tamecznych, że wszystkie urzędy przez ręce moje szły, tak isz sejmiki odprawowały się. Posły na sejmy i deputaty na Trybunały obierano ex mea sententia, i dla tegom to był dał Dymidów nieboszczykowi panu Hornostajowi. Będzie i wm tego potrzeba, ale przyjdzie z tym poczekać, asz da Bóg, będziem obecni przy Krolu JeMci nua voce rychlijer rosprawiem, niżli przez listy, albo posyłki. A teraz posyłam wm list do p. Chołoniewskiego, który tam do tego czasu ode mnie zawiadował, iszby oddał wszystko według inwentarza sługom wm.

Strony niebezpieczeństwa od Pogan i ruszenia się mego, isz wm chcesz wiedzieć, tesz wieści są co i przed tym, że Poganie na nas barzo się gotują. Ja tylko czekam aby kwartę przywieziono z Rawy, rosporządziwszy żołnierze, którzy się zbierają, pójdę i sam ku Ukrainie. Jużem tesz kazał dawnym kwarcianym do Obozu. Jakbym ja rozumiał, nie może li być prędzej, żebyśmy sub finem Julii, albo najdalej in principio Augusti byli w kupie.

S tym służby swe zalecam w mciwą łaskę wm mego mciwego pana i szwagra.
W Kamionce, 26 Maii 1619.

Wm mego mciwego pana
powolny szwagier i
sługa
Stanisław Żółkiewski
Coronny Hetman

[30] Przyczyniałem się do wm za p. Rechowskim⁴⁰, racz go wm zarzywać, człowiek to jest dobry i godny, i dobrego zachowania w tamtym kraju.

[31] Pieniądze i sukna, które są na zamku kijowskim, Kozacy mogą zawždy wziąć, jak swoje, jakom u pana Brzozowskiego sekretarza, który od nich jachał zrozumiął, że ich nie chcą brać, asz więcej im tego dadzą. Niech ze to tam leży na zamku. Za odesłanie pact dziękuję wm memu Mcziwemu Panu.

AGAD. AZ, 406, k. 27–31.

⁴⁰ Paweł Rechowski (Rzechowski), pisarz grodzki kijowski (1609–1628).

№ 2

26.V.1619. — Kamionka.

Jaśnie wielmożny Mściwy Panie Wojewodo
Kijowski, mój Mściwy Panie i Szwagrze

Po zawarciu i oddaniu iusz listów pacholęciu wmcı w wieczera samą, gdzie i pacholę wm z nami u stołu siedziało, przyjechał posłaniec od Gratiana za tydzień z Jas, oddał mi od niego list i copią listu, jaki chce żebym ja do niego pisał. Długa bardzo jest copia, dwa arkusza jej, lecz wszytka essentia, że rad by sobie adstineret autoritatem u Porty takowym listem, i rad by nam pokój z Turki sprawił, bo tesz lacno widzi, że sam byłby jako między młotem a nakowalnią. Łaski u Turków nie zajrzę mu, owszem jej życzę, bo i to co się nań p. starosta trembowelski⁴¹ uskarża, że mi uczynił przeszkodę, nie uczynił tego Gratian malignitate, errore raczej, że w tractaciech, które były między nieboszczykiem cesarzem a Turki, było to tamecznym rationibus accommodatum. Starzych zaś rzeczy, czego na ten czas Gratian nie wiedział duersissima ratio. Ten list jakiego to on ode mnie chce wszytek, jest o tym, że mu mam chwalić, isz się stara o zatrzymanie pokoju. Wezyrowi Wielkiemu⁴² terażniejszemu wielkie chwały dawać, przypominając, że pp. naszy i przed tym i terażniejszy Kr.J.M. nie dał się pociągnąć do ligi przeciwko Turkom, żeśmy przeciwko Michałowi⁴³ i innym nieprzyjaciolom domu Ottomańskiego // [24] wojski swemi czynili, że i teraz chcemy w starej przyjaźni statecznie trwać. A jeślinby Skinder Basza z Tatary chciał co przeciwko nam czynić, że za sprawiedliwością swoją będziem przed Panem Bogiem prawi, i przed wszytkim światem wymowieni, że tesz będziem hostilia czynić etc. In summa w tym liście nie masz nic niesłusznego. To jednak daje znać, że Skinder Basza się zarzy pana Kochańskiego, który prowadził Dumnę Margietę do Multańskiej ziemi do jej syna (chciał tesz nieborak tam co oberwać), kazał go Skinder Basza zatrzymać, albo pojmać, mając go podejrzanego, że dla praktyk jakich miałby tam jachać. Awo zgoła Skinder Basza hostilia molitur: daj Boże, żeby Gratian, jako to usiłuje, zahamował. Coszkolwiek jest, chciałem wm memu Mciwemu panu oznajmić.

Zalecam zatem służby moje w Mcziwą łaskę wm mego Mciwego pana i szwagra.

Z Kamionki, 26 Maii 1619.

⁴¹ Piotr Ożga, starosta trembowelski, wielki ambasador Rzeczypospolitej do imperium Osmanów.

⁴² Öküz Kara Mehmed Pasza, wezyr wielki (18.I.1619–23.XII.1619) // http://pl.wikipedia.org/wiki/Lista_tureckich_wielkich_wezyrów

⁴³ Michał Waleczny (rum. Mihai Viteazul) (1557–9.VIII.1601) — gospodar Wołoszczyzny (1593–1600), gospodar Mołdawii (1600), książę Siedmiogrodu (1599–1600).

Wm mego msciwego pana
powolny szwagier i sługa
Stanisław Żółkiewski
Coronny hetman

[25] Jaśnie Wielmożnemu JeKrMci Panu Thoma-
szowi Zamoyskiemu z Zamościa wojewo-
dzie kijowskiemu, knyszyńskiemu etc. staroście memu mciwemu p. i szwagrowi

pieczęć

AGAD. AZ, 406, k. 23–25.

№ 3

13.VII.1619. — Żółkwa.

Jaśnie wielmożny mciwy Panie Wojewodo kiiowski,
mój mciwy Panie Szwagrze

Czokolwiek było godnego w mojej wiadomości, oznajmowałem memu mciwemu panu. I z strony tej Commissiej z podania Gratianowego JeKrMci raczył na to przypaszcz i wm przedniejszem consensem do niej mianowacz, czo z listu JeKrMci wyrozumiecz wm raczysz. Przyniesiony mi ten list pod tę kilka dni jakom się beł do Jaworowa odgodził, miałem jurz pościańcem swem go odesłacz, odsyłam wm go przez tego komornika wm. Gratian w tych dniach miał się w Tehyni z Skinder Paszą zjachacz. Który po ten czas beł w Oczakowie, miał mi Gratian oznajmić, jako się z Skinder Paszy umówi. Isz wm raczysz być gotów, rozumiem żebyś wm raczył w drogę wyniść. Bo jeśli ta comissia dojdzie, wm to będzie honorisien. że z powodu wm pokój Rzeczypospolitej utęścimy i pożyteczny dojdzie, sirimmus jest rzeczy spectabint do wojny, pora już wojenna nastąpiła. Lepiej, że będziem w gotowości. Ja już w inne państwe wychodzę w poniedziałek, biorę się ku Berlińcom, gdzie JeM pan hetman polny obozem stoi, szlakiem wielkim na Złoczew, na Tarnopol.

Podejrzane są te tractaty. Pisał mi i teraz JeM pan hetman polny, że zchadzają się tureckie wojska morzem, strzelby i ludzi rozmaitych przybeło do Skinder Pasa. Podno jeszcze kozacka swawola irrisime tem barziej tho pogaństwo, mniemam słudzy wm z Kijowa dali mi znac co mnie też oznajmiono, że Kozacy nie mogli zdarzcz, choc to nie wielkiem orszakiem, bo telko czterma z dny na morze poszedł niejaki Czeziha kozak, przecież bendzie to pogaństwu za przykro. I za tem obawiam się miarze tractatów żeby nie beł harmider. Lepiej tedy bycz nam gotowem, poniewarz pora, poniewarz zaś. Ja rozsyłam uniwersały szmulikaiącz żołnierze powiatowe. Bo quarziani w obozie już są. Posyłam ich parę wm memu // [33] mciwemu panu na tamten szlak, który idzie przez maiethności mp. żeby się nie bawili, a szli czo napilniej ku obozowi, który teraz jest u Berliniecz wedle czasu i potrzeby przeniesie się, gdzie bendzie potrzeba. O Królewiczu Jemc dalej nic nie wiem, telko że jachał wuja nawiedzicz. Mój syn [Jan] tamże jest, miałem

od niego list jeden z Nyssy, ale nicz mi nie pisze, i jako widzę z jego listu nicz więcej nad mię nie wie.

Z tem służby swe zalecam w mciwą łaskę wm.

Z Żółkwi, 13 Julii 1619.

Wm me mci pana
powolny szwagier i sługa
Stanisław Żółkiewski
Canclerz i Hetman Coronny

k. 34: Jaśnie wielmożnemu memu mciwemu panu i
szwagrowi Jaśnie Panu Panu wojewodzie kijowskiemu pieczęć

AGAD. AZ, 406, k. 32–34.

№ 4

21.VIII.1619. — Bar.

Jaśnie Wielmożny Młciwy Panie Wojewodo
kijowski mój mciwy Panie i Szwagrze

Jakom przedtym dawał znać wm memu mciwemu Panu, isz Gratian, gospodar wołoski, pilnie czynił około pokoju staranie, tak i teraz nie ustawa w tym starać się aby nas z tymi Pogany mógł uspokoić i im dalej, dalej czyni nam tym lepszą o pokoju nadzieje. Do czego rozumiem, że ta gotowość, którą mamy, jest nam wielką pomocą, isz nieprzyjaciel, dowiedziawszy się nas nie bydź niegotowymi, nie będzie miał sto serca, aby miał tak ostro na nas nastempować, atoli terażniejsza gotowość nasza salutem nobis attulit, isz pro hoc nie będziemy mogli bydź w pokoju. Miałem w tych dniach od Gratiana pisanie, piszę mi że się co dzień Skinder Pasza do Tehyni przyjachać obiecuje, prosi Gratiana aby go tam w Tehyni dla jakichś namów nawiedził, także i pana Kochańskiego prosi aby pospołu z Gratianem przyjechał tam do niego, z którego ich zjazdu mam nadzieję, isz będziemy co pewnego widzieli.

Od pana posła miałem niedawnej daty list, ruszy sobie, że prętko miał z Constantinopola wyjechać, jednak że odprawę jego ode dnia do dnia dla różnych przyczyn odkładają, nie mianuje dnia wyjazdu swego, zaczym i ja o tym aby jusz miał z Constantinopola wyjechać zapewne stwierdzić nie mogę. Isz wm raczysz bydź in procinctu, życzyłbym abyś się wm jako najrychleij w drogę puścić raczył. Jutro spodziewam się // [36] tu u rzeki Jemc pana hetmana polnego, Jm pana starosty sendomirskiego⁴⁴ i innych Ichmści, abyśmy communitatis consilus czynili to, na czym Rzeczypospolitej zależy.

⁴⁴ Stanisław Lubomirski, starosta sendomirski (1614–1636), krajczy koronny (1619), podczaszy koronny (1620) // Urzędnicy województwa sendomirskiego XVI–XVIII w. Spisy / Oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska. — Kórnik, 1993. — № 900.

Co się ponowi nie zaniecham oznajmię wm memu Mciwemu Panu i szwagrowi, którego przy tem łasce zwykłej powinnej oddają się z służbami moimi.

Z Baru, 2 Augusta 1619.

Z Kozaki się też znoszę, ażeby bonis modis mogło się ich in ordinem redigere. Gdyż jako to wm raczysz widzieć frustra z Pogany o pokoju się czyni, jeśli kozackie łatrocina nie ustają. Czynie do tego niektóre preparamenta, tak iż jestem pełen dobrej nadzieje, że za tem kosztem który teraz uczyniła reszta, może się jej w tem za spólnemi radami i pomocami naszemi posłużyć. Karz wm choć tak w lekrze pozostawiwszy za sobą ludzie do nas przybywacz, ponieważ jakom z pisanja wm zrozumiał wm, jesteś w gotowości.

Wm me młciwego pana
powolny szwagier i sługa
Stanisław Żółkiewski
Canclerz i hetman koronny

[37] Jaśnie Wielmożnemu Mciwemu Panu i Szwagrowi
Panu wojewodzie kijowskiemu, knyszyńskiemu staroście

pieczęć

AGAD. AZ, 406, k. 35–37.

№ 5

5.XI.1619. — Bar.

Jaśnie Wielmożny Mciwy Panie Wojewodo
Kijowski mój Mciwy Panie i Szwagrze

Listy, które mi ode Dworu przyniesiono, odsyłam wm memu Mściwemu Panu. Trzeba się nam obawiać wielkich kłótni z tych tumultów, które ten niebaczny człowiek wojewoda siedmigródzki wszczął chciwością i ambicją panowania, a perswasjami tureckimi do tego przywiedziony. Miałem przed kilkiem dni posłańca od niego z listem i universitati nobilium trium statuum Królestwa Węgierskiego w ten że sens, jako i sam pisze, napisać rozkaz; tych obu listów przepisy posyłam wm memu miłościwemu panu. JeM x. Gembicki, regent Cancellariej mniejszej, pisząc do mnie, prosi pilno abym ten list odesłał wmoi od JeKrMci i wm abyś niemięszkanie przez swego posłańca dał JeKrMci respons. Co nie wątpię że wm chętnie uczynić będziesz raczył.

Zalecam się za tym w zwykłą łaskę wm mego Mciwego pana i szwagra.

Z Baru, 5 Novembris 1619.

Wm mego młciwego pana
Powolny szwagier i sługa

Stanisław Żółkiewski
Coronny hetman

[39] — pieczęć

AGAD. AZ, 406, k. 38–39.

№ 6

4.II.1620. — Lwów.

Jaśnie Wielmożny Mściwy Panie
Wojewodo kiiowski

List wm mego mściwego pana, który piszacześ do mnie raczył strony spraw z JM Panem wojewodą krakowskim pochodzących, posłałem zarazem Jm panu wojewodzie krakowskiemu⁴⁵, isz i dotąd responsu nie mam. Nie rozumiem iszby insza była przyczyna, tylko niesposobność zdrowia JM pana wojewody, o czym i JM pan Oraczewsky, którego w tych dniach ich M. PP. obywatele województwa krakowskiego z poselstwem do mnie byli wyprawili, powiedział mi bo iż tho ich pan wojewoda jest cunctator naturą, przecież jednak na tak gorące pisanie mnie odpisał by mi, ale bez chyby źle zdrowie ich wm jest thego przyczyną. I tho powiedział m. pan Oraczewski, że w dzień Bożego Ciała w kościele napadła nań była taka niesposobność, że asz wsadł pod ławę, ledwo go doctorowie pilnym swym staraniem odratowali. Pan tedy wm mój mciwy pan the zwłokę ni czemu inszemu, tylko złemu zdrowiu JM pana wojewody // [42a] krakowskiego przyczytasz, bo choć to rzeczowo siły łatwo jemu nie wyrozumie zdrowy choremu, ale nie jako baczny takowej zeszłości zdrowia JM pana wojewody raczysz wyrozumieć. W tem że liście swym raczysz wm przypominacz o decliminatiej jakiejś między nami, nie wiem czo tho jest, jaka tho ma być decliminatia, racz mi wm dacz clarus o czym do wyrozumienia, jeśliż do mnie bendzie należało, czokolwiek ja non de suo officio.

Za tem służby me powolne zalecam wm młciwą łaskę wm mego młciwego pana.

Dan we Lwowie, die 4 Februarii, 1620.

Wm mego młciwego pana
powolny szwagier i sługa
Stanisław Żółkiewski
Coronny hetman

⁴⁵ Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda krakowski (1601–17.VI.1620) // Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Oprac. S. Cynarski i A. Falniowska-Gradowska. — Kórnik, 1990. — S. 275.

[43] Jaśnie Wielmożnemu memu mściwemu
Panu i szwagrowi wm panu pieczęć
województwie kijowskiemu etc.

AGAD. AZ, 406, k. 42–43.

№ 7

7.VI.1620. — Żółkwa.

Jaśnie Wielmożny Mściwy Panie Wojewodo
kijowski, mój mściwy Panie i Szwagrze

Pod ten czas kiedy mi z Constantinopola od pana Otphinowskiego i z innych miejsc o niebezpieczeństwie od Pogan na Rzeczpospolitą nastempującym przyszła wiadomość, był tu posłaniec Jmci pana podkomorzego bełskiego⁴⁶, przez którego wypisałem mu o wszystkim dostatecznie, prosząc żeby ten list mój pokazał wm memu miłościwemu panu, co nie wątpie uczynił. Teras świeżo od pana strażnika coronnego⁴⁷ i zkađ inąd mam pewną ponowę, że wojsk tatarskich pełno w Wołoszech. Car jusz z Krymu wyszedł, wielką mocą do nas się gotuję i prętko go Pokuckim (jako jest przestroga) szlakiem wyglądać. Kupie wojsko pod Haliczem, wszystkim rotom kazałem tam pospieszać, i idą jusz, mniemam, w tym tego dnia będą w kupie. Dał mi JeKrMc znać, że piechotę irlandzką i węgierską swoje posyłać tu raczy, która gdy przybędzie, więc skoro roty do kupy się zbiorą, nie omieszka i ja sam do wojska przybydź. Tym czasem czekając na wiadomości, które mam obstalowane i pewnie nie chybią, cokołwiek mie dochodzić będzie, oznajmić wm memu mciwemu panu nie zaniecham, w którego łaskę zalecam służby moje z pilnością.

W Żółkwi, die 7 Junii 1620.

Wm mego mciwego pana
Powolny szwagier i sługa
Stanisław Żółkiewski
Coronny hetman

[47] Jaśnie Wielmożemu Mciwemu panu i szwa-
growi Jemci panu wojewodzie kijowskiemu pieczęć
Knyszyńskiemu etc. staroście

AGAD. AZ, 406, k. 46–47.

⁴⁶ Maciej Leśniewski, podkomorzy bełski (1616–1624) // Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII w. Spisy. Oprac. H. Gmiterek, R. Szczygiei. — Kórnik, 1992. — № 184.

⁴⁷ Jan Odrzywolski, strażnik wielki coronny (1619–1620) // Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII w. Spisy / Oprac. K. Chłapowski i inni. — Kórnik, 1992. — № 1005.

№ 8

17.VI.1620. — Żółkwa.

Jaśnie wielmożny Mściwy Panie
Wojewodo kijowski

Przyjachali thu dwaj posłańczy wm mego Mściwego pana. Acz widzę z listu wm, że tha wola wm była, aby się thu zabawili, ale jeden z nich koniecznie thego potrzebował i prosił mię iszbym go odprawił do wm. Lubo tho były na then czas nie mam tak jusz nagłego świeżo ponowionego, odprawuję go do wm. Tho samo czo raz ponawia się, że Tatarów (jako tho i pan Chrzastowski dał wm znac) pełno jest w Wołoszech, na czara tylko samego znac oczekiwają, bo kiedy by sami wojowacz mieli, będącz pogotowiu, juszby tho dawno uczynili. Wiadomości tych, którem przez Jm pana podkomorzego bełskiego wm podał (jako suo mówią), jam sobie z palca nie wyssał. Przyniósł własne listy Polanowski z Constantinopola od gońca J.Kr.M. do cesarza tureckiego posłanego. Nie wiem na czoby się tho komu przydało, proz nimi wieściami ludzi zabawiacz i nadaremnie tworzycz, także ten z drugiej strony przestrog, które zachodzą Rzeczypospolitej i przespieczęństwo utaiwacz się nie godzi. Ja nie jestem żadnym prorokiem abym Duchem świętem miał zgadnąć, będzie li czo z tych przestrog, albo nie, i daj Boże aby postrachy the były prozne, atoli przestrogi, którem i przed tem // [49] dawał rzeczy się samą okazowały. A zasz tak trzy lata Skinder Basza nie przyszedł ze trzema hołdowniki i z niemałemi wojski Turków i Tatar tusz pod same granice coronne się podemknoł, by nie gotowość, którą na then czas Rzeczpospolita miała, nie na samym pewnie Raszkowie stanęłoby, było także i Sołtan Gałga (jako i sam raczysz wm bydź wiadomo) jakie praktiki czynił z Skinder Baszą. A Skinder Basza pothem iż Kozaki tąż gotowość sprawiła, że i Skinder Baszy praktika wniwiecz poszła i sołtan nie dowiodł zamysłów swoich. Zawždy i przed tem przestrogi, którem podawał rzeczą samą się okazowały, lecz a to że łaską Bożą a gotowością którą Rzeczypospolitej obmyśliwała, czynił się jakokolwiek wstręth them nieprzespieczęństwem i roku przeszłego nie mając się tho przyczyną. Było to zastanowienia pokoju i pact potwierdzenia, które się przez posła wielkiego z Cessarzem tureckim stało, że wiedzieli Poganie o gotowości naszej za themi thedy przestrogami, które mie i teraz dochodzą o nieprzespieczęństwie od Tatar. Kazałem się w Haliczu wojsku kupicz, bo isz w Wołoszech nagromadziło się Tatar, najpodejrzańsza jest, że Pokutskiem szlakiem then nieprzyjaciel zmierza. Już tham jachał jm. pan hetman polny, ją też nie długo się pojade, oczekiwam tylko na piechotę, a że z JM panem podskar bim porachunek uczynić strony quarty, jako na wiele żołnierza będzie mogło wystarczycz. Zarazem pospieszę się do wojska, gdsz prętko nieprzyjaciela tego wyglądać potrzeba, ponieważ // [50] jako się przestrogi w gotowości jest. A tho najpewniejsza, kiedy wm w takowej tej, tu Tatarowie blisko bydź, nazad pewnie do Ordy daremnie nie zechcą się wrócicz.

Ale co się kolwiek będę miał dalszej o them ponowy, nie zaniecham oznajmicz wm memu mściwemu panu, którego się łasce z powolnemi służbami memi pilnie zalecam.

Dan w Żółkwi. Die 17 Junii. A. 1620.

Wm mego mciwego Pana
powolny szwagier i sługa
Stanisław Żółkiewski
Coronny hetman

Mniemam raczyłeś wm słurzecz o zwycięstwie Czesarza JeM nad Phalzg-raphem, daj Boże się to nie odmieniało, bełoby to i naszym rzeczom niemałem lenamentem. Z Węgier to wiem że Bethlem Gabor contrahit do siebie vires. I Mukaczow że go od pułrocza i dalej przez zabawy beł obległ, wolen już od obleżenia anotował ztamtąd do siebie te ludzi zamkną się, beł na tem zamku Joannes Fernessi i dotrzymał go jako uthściwy człowiek, mam jego samego list o tem pisany.

[51] Jaśnie wielmożnemu memu Mści-
wemu panu i szwagrowi Je Mści
wojewodzie kijowskiemu

pieczęć

AGAD. AZ, 406, k. 48–51.

№ 9

19.VI.1620. — Kamionka.

Jaśnie Wielmożny Mciwy Panie Wojewodo
Kijowski mój Mciwy Panie i Szwagrze

Trafił się tu p. Domaracki pod ten czas, kiedy mi siła wiadomości o nieprzespieczeństwie na Rzeczpospolitą nastempującym naniesiono. Miałem list od p. Othwinowskiego d. 30 Maii z Constantinopola pisany, barzo prętko za 18 dni tu przyniesiony, w którym przestrzega i upewnia, że żadnej nie masz pokoju z Pogany nadzieje. Przes cara tatarskiego⁴⁸ i przes Skender Baszę tego roku państwa coronne chcą Turcy wojować, a na drugi rok sam cesarz pewnie ma iść. O czem wszystkim pan Domaracki ustnie do dostateczną sprawę wm memu mciwemu panu i szwagrowi, którego przy tem łasce zalecam, powolne służby moje jako najpilniej.

W Żółkwi, d. 19 Junii, 1620.

Wm mego mciwego Pana
powolny szwagier i sługa
Stanisław Żółkiewski
Coronny hetman

⁴⁸ Dżanibek Girej, chan krymski (1610–1623) // http://pl.wikipedia.org/wiki/Lista_chanów_krymskich

[53] Jaśnie Wielmożnemu memu Mciwemu panu i szwagrowi Jmci panu wojewodzie kijowskiemu, knyszyskiemu etc. staroście pieczęć

AGAD. AZ, 406, k. 52–53.

№ 10

21.VI.1620. — Kamionka.

Jaśnie Wielmożny Mściwy Panie
Wojewodo kijowski

Utesknił się i drugi posłaniec wm mego mściwego pana koniecznie solliutował mię o odprawę, zaczem odprawicz mi go przyszło. Pothem jakom przez pana Domarackiego do wm posłał i wskazał, nie ponowiło się nicz takowego, tylko tosz i dziś z Ukrainy przyniesiono mi, że nawalnych wojsk tatarskich i tureckich spodziewacz się. Pojmano szpiega jednego Serbina w Jaroszowie, którego pothem straczono w Berlińcach, poturnak był, bratha miał w Barze. Tho powiedział then szpieg, że od Skinder Basze jest thu wyprawiony, iszby i o wojsku, i o gotowości jaka jest na zamkach i miastach ukrajinnych przepatrował, ażeby pothem dostatecznej dał mu o them sprawę. W liście them swoim pan Othwinowsky wszytkę już odczoł nadzieje, żebyśmy nie myśleli o them, ani się spodziewali z Pogany pokoju, czego i tho znaczne jest indicium, że się z inszemi pojednali, a nas tylko sobie zostawili.

Zatem służby me powolne zalecam w mściwą łaskę wm mego mściwego pana.

Dan w Żółkwi, d. 21 Junii. A. 1620.

Wm me mciwego Pana
powolny szwagier i sługa
Stanisław Żółkiewski
Coronny hetman

[55] Jaśnie wielmożnemu memu Mściwemu panu i szwagrowi JeMsci panu wojewodzie kijowskiemu etc. pieczęć

AGAD. AZ, 406, k. 54–55.

№ 11

B/d.

Jaśnie Wielmożny Mściwy Panie Wojewoda kijowski
mój mściwy Panie Szwagrze

Jakom na to przyrzekał żebym wm memu mciwemu panu służył. Tak patrzem tego od wm quod magis expedierit i czo wm raczysz roszakacz, gotowiśmy czynicz. Przeto bęndę oczekiwał na dalszą od wm wiadomość. Sieradzki wojewoda⁴⁹ i wm żeby się nam zjachacz, racz wm ductorem mie posłacz, któryby nas obwiodł, żeby nie mimo same wrota zamkowe. Koni wprawdzie niewieleśmy z sobą brali, ale mam stupaka jako to stary, zbierze się nas i konnych czokolwiek. Je m. pan wojewoda bełski⁵⁰ żartował wczoraj z JeMcią panem Olesznickim⁵¹. A gotów Jego m. do usłużenia wm.

Zalecam zatem służby swe w mciwą łaskę wm.

Wm mego mciwego Pana
powolny szwagier i sługa
Stanisław Żółkiewski
Coronny hetman

[59] Jaśnie Wielmożnemu a memu Mciwemu Panu
i szwagrowi Jemci p. wojewodzie kijowskiemu pieczęć

AGAD. AZ, 406, k. 58–59.

№ 12

23.VII.1620. — Żółkwa.

Jaśnie Wielmożny Mciwy Panie Wojewodo
Kijowski mój Mciwy Panie i Szwagrze

Nie słyzałem nic o tych praktykach, które by miały bydź od Moskwy, a miewam z kijowskiej strony częste wiadomości, nic mie o tym nie piszą: może to bydź, że się tam co secretē dzieje, gdyż bawienie się tak długie w Kijowie tego

⁴⁹ Stanisław Bykowski, wojewoda sieradzki (1611–1624) // Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Oprac. Edward Opaliński i Hanka Żerek-Kleszcz. — Kórnik, 1993. — S. 177, № 1309.

⁵⁰ Rafał Leczczyński, wojewoda bełski (1619–1636) // Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej ... — № 387.

⁵¹ Pewnie — Jarosław Oleśnicki, chorąży bełski (1606–1618), starosta bełski (1621–1635) // Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej ... — S. 250.

Patryarchy nie jest bez podejrzania. Bo on nie na co innego, jedno na praktyki wysłany był do Moskwy z Constantinopola, żeby Moskwę buntował przeciwko Koronie, i nie tędy jachał, któredy więc inszy patriarchowie jeźdzali, ale sobie przez Ordę szukał inszej niezwyčajnej drogi. Przeto dobrze że wm mój mcziwy pan raczysz napisać do sług swoich, żeby byli na to intenti, bo musi być niedaremne JeKrMc raczy mieć od kogoś o tym przestroge. Co się tycze tego Patriarchy, szkoda by go wolno przepuszczać. Dano mi było znać, że sam z chęci swojej chciał tu być we Lwowie i byłby dobry zatrzymania go sposób, by tu był w ten kraj przyjechał. Informowałem dostatecznie p. Paczanowskiego i dałem mu chędogi unwersał żeby tego Patriarchę we wszelakiej miano uczciwości, iszby się nie domyślili, że co sinistre o nim rozmyślamy. Wedle tego uniwersału Sajdacznego obawiam się żeby go Kozacy nie chcieli prowadzić do Terechtymirowa: zaczym się stantibus rebus trudno by jusz miał być // [59] zatrzymany. Zwłaszcza że, jako i wm sam bacznie uważać raczysz na to pilny wzgląd mieć potrzeba, iszby stąd większych seditiej, tumultów między Kozaki nie urosło.

Strony Kozaków, tak jest jako do wm pisano, że się za powodem najwięcej tych, których roku przeszłego z wojska wypisano, pobuntowali i Sajdacznego w ten czas kiedy z kielkiem tysięcy wojska przebranego chodził pod Perekop, i dobrze mu tam było szczęście posłużyło, dostał kilkunastu więźniów Tatar. Z urzędu starszeństwa degradowali: na jego miejsce Jacka Nierodowicza Brodawkę, między niemi ze wszech najniecnotliwszego, i najbuntowniejszego obrali, który declarował się im, że nie tylko na morze, ale choćby i do pekła chcieli, iść z niemi gotów. Mają jusz (iako mi pisano) do dwóchset czołnów za Progami gotowych i wybierzą się na morze wielką potęgą jako nigdy przed tym. Od czego żeby ich teraz przy takowym rzadziej zachamować, nie widzę żadnego sposobu. Posłaliśmy do nich z JeMcją panem podskarzim coronnym, isz pieniądze wedle tak rocznego postanowienia umowione, które gotowe są będą im dane, jeżeli tim wszystkim conditium w akcie comissarskim opisanym dosyć będą czynili. Ale choćby im i pieniądze były dane, trudno ich jusz od tego przedsięwzięcia zahamować, żeby morza tego roku mieli zaniechać. O tak wielkich wojskach, jako to Sajdaczny w tym // [60] unwersale swoim wspomina, nie wiem.

Zaciągnął był na nas car krymski Ordę Iszterekową, która z Wielkich Nahai sześć lat temu przez Wolgę lodem ponyż Astrachanu przeszła, bawiła się po ten czas ponad morzem Falenskim, na Madziarskich polach i iusz się same teras przeprowiła była na tę stronę Donu. Poróżnił się ten Iszterek Bei z Carem i powrócił z Ordą nazad za Don ku Wołdze na tamte pustynie. Dwoje mam o tym od Kozaków wiadomość. Aleć tesz oni nie zawsze pewne nowiny oznajmują. Wrócił się p. Kochanski od Skender Basze dosyć pięknymi, łagodnymi słowy odprawiony, że choc się do niego wojska schodzą, nic hostile nie myśli. Atoli sam Skinder Basza przestrzega o caru tatarskim, że się wielką potęgą do państw Rzeczypospoliej gotuje. Pisał mi podstarości barski, isz w przeszłą niedzielą tydzień minął, kilkadziesiąt Tatar albo raczej Wołoszy rozbojników wpadły pod Buszą wielu ludzi i była coś porwali, uszli za Dniestr.

Więc na ten czas nie mając nic godnego do oznajmienia, zalecam się z służbami mymi powolnymi w łaskę wni mego Mściwego pana jako najpilniej.

Dan w Żółkwi, d. 23 Julii, 1620.

Wni mego mściwego pana
powolny szwagier i sługa
Stanisław Żółkiewski
Canclerz i Hetman coronny

Skinder Basza tak do mnie wykazał przez pana Kochańskiego, że Car Tatarski zaraz po Bajranie miał się ruszyć. Daj Boże żeby Iszterehowa Orda ubyla, jako to Kozacy dają znać, ubyla by siła zła. Pisał mi podstarości barski wieśc, którą ułapił z Soroki, jakoby miał się wraczacz Othwinowski z czauszem, ale z inąd nic o tem nie słyszą, i za tem też temi wiary nie dodawamy.

AGAD. AZ, 753, k. 58–60.

Opubl.: Listy Stanisława Żółkiewskiego 1584–1620. / Wydał T. Xze L. — Kraków, 1868. — S. 145–147.

№ 13

4.VIII.1620. — Żółkwa.

Copia listu od JeMci pana canclerza i hetmana
wielkiego coronnego do JeMci pana wojewody kijowskiego

Com miał wiadomości o niebezpieczeństwach na Rzeczypospolitą następujących za pierwszym byciem u mnie Jm x. dziekana, to oznajmiłem wni, a isz dla niektórych potrzebnych przyczyn wrócił się do nich co się ponowiło, on że odniesie wni. Summa tego ta jest, że z Turki wojna odkryta. A teraz zaczyna per ambulum Orda Tatarska, wysłał certo certius czar tatarski (widział autentiki xiądz dziekan) Sołtana Gałgę potężnie i jusz czas go wyglądać. Skinder Basza pomknął się ku gurze Niestrem, captując occasie, jeśli może około Kamieńca co zrobie, na co w instrumenta się sposobił rozmaite, bo u Porty obiecał starać się o dostanie Kamieńca. Być tesz może, isz jego pomknienie in occursum sułtana, atoli nullum dubium, że Pogaństwo machinantur in periciem nostram. A isz maxime credibile, że Pogaństwo chce scyplac koło Kamieńca, ja tesz wojsko obróciłem ku Kamieńcu, i sam tamże wychodzę quod felix faustumque sit Rzeczypospolitej. Szerzej o wszitkim sprawicz się wni od JeM x. dziekana.

Zalecam zatym służby.

Z Żółkwi, 4 Augusti. Anno 1620.

AGAD. AZ, 406, k. 56.